KLASİK TÜRK EDEBİYATI VE URDU EDEBİYATI KLASİK ŞİİRLERİNDE EDEBİ SANATLAR¹²

Mustafa Sarper ALAP³

Öz

Edebi sanatlar bir şiirde yer alan belli başlı sanatlar olup gazel, mesnevi, kaside, kıt'a, bend ve beyitler olmak üzere birçok nazım şeklinde bu sanatları görmek mümkündür. Belagat ilminde edebi sanatlar, şiiri güzelleştiren öğeler olmaları sebebiyle "muhasinat-ı lafziye" ve "ma'neviyye olarak adlandırılmıştır. Çok zengin bir geçmişe sahip olan Klasik Türk edebiyatında özellikle birçok edebi sanata başvurulmuştur. Edebi sanatlar arasında mecâz-ı mürsel, hüsn-i talil, teşbih, istiare, kinaye, telmih, tecâhül-i ârif, cinas, akis, leff ü neşr, isticak, istihdam, vb. birçok söz ve mana sanatı bulunmakta olup bunların her biri farklı özellikler taşısa da bazı yapıların özellikleri birbirine çok benzemektedir.

Urdu edebiyatı da diğer pek çok dillerin edebiyatlarında olduğu gibi zengin bir geçmişe sahiptir. Pakistan bağımsız bir devlet olmadan önce Hindistan'da bulunan ve devletler kuran Müslüman hükümdarlar Urdu dilinin ortaya çıkması ve gelişmesinde önemli bir rol oynamışlardır. Urdu dilinde Klasik edebiyat döneminde pek çok meşhur şair önemli eserler yazmışlardır. Urdu edebiyatı şairlerinin yazmış oldukları şiirlerde de tıpkı Klasik Türk edebiyatında olduğu gibi şiirlerde edebi sanatlar kullanılmıştır. Urdu edebiyatı şiirlerinde yer alan edebi sanatlar tecâhül-i ârif, kinaye, teşbih, istiare, hüsn-i talil, mecâz-ı mürsel'dir.

Hem Klasik Türk ve hem de Urdu edebiyatında edebi sanatlar şiirlerde şiire güzellik ve canlılık katmak amacıyla kullanılmış ve her iki edebiyatın retorik kitaplarında bu sanatlar çeşitli özellikleriyle açıklanmıştır. Bu çalışmada her iki edebiyat arasında edebî sanatlar boyutunda bir karşılaştırma yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, Urdu, edebiyat, sanat

¹ Bu çalışmada; "2020 TR Dizin Dergi Değerlendirme Kriterleri"nin 8. maddesinde belirtilen araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

² Bu çalışma Mustafa Sarper Alap'ın doktora tezinden üretilmiştir.

³Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, drsaralp40@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0537-8152>

LITERARY ARTS IN CLASSICAL TURKISH LITERATURE AND URDU LITERATURE CLASSICAL POETRY

Abstract

Literary arts are the major arts in a poem. Literary arts are included in each of the poems included in ghazals, masnavi, odes, qita, bends, and couplets. Literary arts give to poetry. Classical Turkish literature has vibrant many literary arts; they have been used primarily in divan poems. Among the literary arts, mecaz-ı mürsel, hüsn-i talil, teşbih, istiare, kinaye, telmih, tecahül-i arif, cinas, akis, leff ü neşr, istikak are available. Although each of the literary arts has different characteristics, the characteristics of some structures are similar.

Urdu literature has a rich past, just like Classical Turkish literature. Before Pakistan became an independent state, the Muslim rulers in India who established states and contributed to the emergence of the Urdu language and played an essential role in the development of the Urdu language, and in later centuries the Urdu language has survived to this day. Very famous poets wrote famous works in Urdu language during the Classical Literature period. Urdu literature poets used literary arts in their poems, just as in Classical Turkish literature. Some literary arts in Urdu poems are tecahül-i arifana, kinaye, teşbih, istiare, hüsn-i talil, mecaz-ı mürsel are available.

In both Classical Turkish Literature and Urdu literature, literary arts have been used in poems to give vitality and beauty to poetry. In the poetry books of both literatures, literary arts have been expressed with their various characteristics.

Keywords: Turkish, Urdu, literature, art

GİRİŞ

Klasik şiirlerin en önemli özelliği, bünyelerinde bulunan ve şiire güzellik ve canlılık katmaları sebebiyle “muhassinat” terimiyle karşılanmış olan edebi sanatlarla birlikte yazılmış olmalarıdır. Klasik şiirde gazel, kaside, kıt’a, terkeb-i bend vd. nazım şekillerinde yer alan edebi sanatların belli başlı özellikleri vardır. Klasik Türk ve Urdu edebiyatları klasik şiirlerinde birçok edebi sanat kullanılmış olup, bunlar kendilerine özgü terimsel tanımları ve örnekleri ile yüzyıl farklılıklarına rağmen hiç değişmeden kullanılmıştır. Konular arasında birçok çeşitlilik ve farklılık bulunmakla beraber Klasik Türk edebiyatı şiirlerinde ağırlıklı olarak aşk ve şarap konuları ön planda iken; Urdu klasik şiirinde aşk konusunun yanı sıra şairlerin Delhi’de yaşanan sıkıntıları da şiirlerinde yer işledikleri görülmüştür. Klasik Türk edebiyatı ve Urdu edebiyatı klasik şiirlerinde sevgilinin çeşitli özellikleri gösterilirken de edebi sanatlardan yararlanmışlardır.

1. Klasik Türk Edebiyatında Edebi Sanatlar

1.1. Mecâzlar

1.1.1. Mecâz

1.1.1.1. Klasik Türk Edebiyatında Mecâz:

Bir kelimenin gerçek (=temel) anlamı dışında başka bir anlamda kullanılmasıdır. Mecâzda kelimenin temel anlamı ile karşıladığı yeni anlam arasındaki ilişki gerçek dışıdır. Mecâz, mecâz-ı aklî (=aklî mecâz) ve mecâz-ı lügavî (= lügavî mecaz) olmak üzere ikiye ayrılır. ⁴

1.1.1.2. Urdu Edebiyatında Mecâz:

⁴ M. A. Yekta Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yay., Eskişehir, 2015, s. 13.

Bir ilgi veya alaka vasıtasıyla sözcüğe benzer başka anlamlar getirip kullanma sanatına mecaz denir, burada yeni bir sözcük oluşturulamaz.⁵

1.1.2. Mecâz-ı Mürsel

Klasik Türk edebiyatı şiirlerinde bir benzetme amacı gütmeyen, bir kelime veya ibareyi anlamlarında kullanılmayacak şekilde ifade etmeye mecaz-i mürsel ismi verilir.⁶ Mecaz-ı mürsel sanatı, divan şiirlerinde sıklıkla kullanılmaktadır.

1.1.2.1. Klasik Türk Edebiyatında Mecâz-ı Mürsel

Türk dilindeki deyimlerin çoğu mecâz-ı mürsel'e örnek gösterilebilir. «Cengiz öğretmenin gözüne girdi.» sözünde, «gözüne girdi» sözü mecazî anlamda kullanıldığı için gerçek anlamda değerlendiremeyiz. Bir kişinin bir başkasının gözüne sığmayacağı bellidir. Çoğunlukla örnek davranış gösterenler için «göze girdi» sözünü söyleriz. Diğer mecazlar gibi mecâz-ı mürsel de az sözle çok ve geniş kavram ifade etmeye yarar.

Bu sanata giren ifadelerin zihnimizde bıraktığı ilk anlam mecazîdir. Mecâz-ı Mürsel'i meydana getiren kelimeleri öz anlamlarında kullanmamızı önleyen kavrama «Engelleyici karine» denir.

Bu sanatın en belirgin özelliklerini şöyle özetleyebiliriz.

1. Mecâz-ı mürselde benzetme amacı güdülmez,
2. Sanatı meydana getiren kelimeleri öz anlamlarında kullanmamız mümkün değildir.⁷

Örnek:

“Uyandır çeşm-i cânı hâb-ı gafletten seher-hîz ol
Çemen bülbülleriyle subh-dem zikreyle Mevlâyı”
(Bâkî)

Beyitte kısaca “Seher vakti kalk da can gözünü gaflet uykusundan uyandır. Çemendeki bülbüllerle sabah vakti Mevlâyı zikreyle.” denmektedir. Burada “çemen” kelimesinden murat ağaçları, çiçekleri ile bir bahçedir ki, çimen onun bir cüz'üdür. Bütün-parça ilişkisi ile Mecâz-ı Mürsel vardır.⁸

1.1.2.2. Urdu Edebiyatında Mecâz-ı Mürsel

Bir sözcük gerçek anlamı değil de mecazi anlamda kullanılırsa ve her iki anlam (gerçek ve mecazi) benzetme amacı taşımıyorsa “Mecâz-ı Mürsel” ismini alır.⁹

Örnek

غضب آنکھیں، ستمابرو، عجب منہ کی صفائی
خدائے اپنے ہاتھوں سے تری صورت بنائی ہے

“Gözler Korku dolu, kaşlar sitem içinde ve yüzünün temizliği; Allah kendi eliyle senin güzelliğini yaratmıştır.” (Mîr Takî Mîr)

Beyitte ikinci mısradaki yer alan “ہاتھوں” sözcüğü, kendi gerçek ya da hakiki anlamında değildir. Bu sözcüğün anlamı “Allah'ın gücüdür.”¹⁰ Burada Mecâz-ı Mürsel sanatına başvurulmuştur.

⁵ Tanvir Hussain, Istelihat-i Edebi, İlmi Kitabhane, Pakistan, 2016 s. 167

⁶ Rifki Yazıcı, Örneklerle Edebi Sanatlar, Kalite Matbaası, Ankara, 1976, s. 36

⁷ Yazıcı, a. g. e., s. 36

⁸ M. A. Yekta Saraç, Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat, Gökkuşbu Yay., İstanbul, 2012., s. 114

⁹ Arif Hasan Khan, Nesab-e Belagat, C.K. Offset Printers, Delhi, 2015, s. 111

1.1.3. Teşbîh (Benzetme)

1.1.3.1. Klasik Türk Edebiyatında Teşbîh (Benzetme)

Aralarında bir ya da birden fazla benzerlik bulunan iki şeyin birini diğerine benzetmektir.¹¹ Benzetme birçok şeyde olabilir. Ağırlıklı olarak insan özellikleri, şiirlere canlılık katması açısından sıklıkla kullanılmaktadır, bunun yanında divan şiirlerinde insanların kaşları, kirpikleri savaş aletleri ok, yay vb. gibi birçok nesneye benzetilebilir.

Örnek:

“Nâzil oldu nûr-ı Yezdân gibi bârân-ı buhâr

Şâhid-i ezhârın açıldı nikâb-ı talâtı”

(Taşlıcalı Yahyâ)

Bahar yağmuru, Allah'ın nûru gibi indi. Çiçekler güzelinin parlak örtüsü açıldı.¹²

Örnek:

«Aslanlar gibi çarpışan erlerimiz, siperlerini terk etmediler.»

Aslan cesaret ve çevikliği ile tanınan bir hayvandır.

«Siperlerini terk etmeyen erler»

Cesaret ve metanetleri yönünden aslanlara benzetilmiştir. Benzetme bu yönüyle mecazdır.¹³

Zira aslan avının üzerine içgüdü ile atılırken, erlerin düşman karşısında direnmeleri veya düşman üzerine atılmaları şuurudur.

Teşbih, diğer söz sanatları içinde sanatçıların en çok sevdiği ve kullandığı bir anlatım vasıtası olmuştur.

Bir teşbihte en az iki, en çok dört öge bulunur. Bu dört öge de kendi arasında ikiye ayrılır.

Şöyleki:

I. Esas Ögeler

a. Benzeyen (Müşebbeh)

b. Kendisine Benzetilen (Müşebbehün-bih)

II. İkinci derecede (Tali) Ögeler

a. Benzetme Edatı (Edat-ı Teşbih)

*b. Benzetme Yönü (Vech-i Şebah)*¹⁴

Örnekler:

“Nolaydı sihr bileydin ki hicre doymak için

Yüreğim yüreğin gibi seng-i hârâ kılâm”

(Ahmed Paşa)

¹⁰ Seyid Perviz Ahmed, Urdu Qawaid Aur Insha, National Council of Educational Research and Training 2013, s. 63

¹¹ Saraç, Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları, s. 16

¹² Mermer, Eski Edebiyat Terimleri Sözlüğü, s. 188

¹³ Yazıcı, a. g. e., s. 17

¹⁴ Yazıcı, a. g. e., s. 18

(Ayrılığa doymak için yüreğimi yüreğin gibi
sert taş 'duygusuz' yapacak büyüü bilseydim.)

Bu teşbihteki ögeleri sıralayalım.

Benzeyen: Yüreğim

Kendisine Benzetilen: Yüreğin

Benzetme Yönü: Seng-i hârâ kılmak

Benzetme Edatı: Gibi¹⁵

1.1.3.2. Urdu Edebiyatında Teşbih (Benzetme)

Urdu şiirinde yer alan sanatlardan birisi olan teşbih'te bir şey, başka bir şeye benzetilmektedir.

بچہ چاند جی ساہے (Beççe çând ceysâ he)

*Çocuk ay gibidir.*¹⁶

Benzeyen: Çocuk

Kendisine Benzetilen: Ay

Benzetme Edatı: Gibi

Benzetme Anlamı: Mecazi Anlam.

Diğer bir teşbih örneği,

اکرمشیر کی طرح بہادر ہے (Ekrem şîr kî tarah behâdır he)

*Ekrem aslan gibi cesurdur.*¹⁷

Benzeyen: Ekrem

Kendisine Benzetilen: Aslan,

Benzetme Edatı: Gibi

Benzetme Yönü: Cesur

Benzetme Anlamı: Mecazi Anlam.

Teşbihin Bölümleri

1. (مُشَبَّہ) **Müşebbe:** Bir şahıs ya da nesneye benzerlik.
2. (مُشَبَّہ بِہ) **Müşebbe-bih:** Şahısların ve nesnelerin arasındaki benzerlik
3. (وجہ شَبہ) **Vacah Şibe:** Sıfatlarda Müşebbe be'nin dahil olması
4. (حرف تشبیہ) **Harf-i Teşbih:** Sözcüklerde müşebbe ve müşebbe-be'nin benzerlikleri.¹⁸

¹⁵ Yazıcı, a. g. e., s. 19

¹⁶ Hussain, a. g. e., s. 53

¹⁷ Hussain, a. g. e., s. 53

5. (غرض تشبیه) **Gariz Teşbih:** Amaçlı teşbihtir.¹⁹

نازکی اسکے لبکی کی اکھیئے

پنکھڑی اکگلابکی سی ہے

“Onun dudaklarının nazikliği hakkında ne diyelim? Gül çiçeğin bir yaprağı gibidir.”

(Mir Taki Mir)

Bu şiirde “لب” (ہونٹ) : (Dudak); “Gül Çiçeğinin Yaprakları” gibi ifade edilmiştir.²⁰

Burada Teşbih sanatı yer almaktadır.

1.1.4. İstiare

1.1.4.1. Klasik Türk Edebiyatında İstiare

İmge oluşturmada, başvurulmuş sanatlardan birisi olan istiâre, bir yerden bir yere götürme; bir şeyi, aradaki benzerlik ilgilerinden dolayı başka bir şeyin adıyla anlatır. İstiâre, insanla diğer varlıklar arası benzerlik ilişkisi yanında varlık arası ilişkilere de dayanır.²¹

İstiare, kullanılan ögenin çeşidine ve bu ögenin temsil ettiği kavramın nazım veya nesir boyunca işlenmesine göre üçe ayrılır;

a. Açık İstiare (İstiâre-i Musarraha)

b. Kapalı İstiare (İstiâre-i Mekniye)

c. Temsilî İstiare

a. Açık İstiare (İstiâre-i Musarraha)

Teşbih de kendisine Benzetilen öge ile yapılır. Sanat için seçtiğimiz bir kavramı, herhangi bir yönden benzettiğimiz başka bir kavramın adıyla söyleme sanatıdır.²²

“Leblerin mecruh olur dendân-ı sîn-i bûseden

La’lin öpdürmek bu hâletle muhâl olmuş sana”

(Nedîm)

“Bûse (öpüş) kelimesindeki sin harfinin (س) dişlerinden dudakların yaralanır, bu suretle dudağını öptürmek senin için imkânsız olmuştur.”

Benzeyen: dudak (yok)

Kendisine Benzetilen: la’l (var)²³

b. Kapalı İstiare (İstiâre-i Mekniyye)

Kendisine benzetilenin açıkça söylenmediği, sadece onu hatırlatan, onunla ilgili bir unsurun bulunduğu istiaredir. Yani ibarede teşbihin iki tarafından yalnızca müşebbeh bulunur, fakat müşebbehün bih açıkça yer almaz.²⁴

¹⁸Khvach Muhammed Sâdîqî, Jadeed Urdu Kavaid o İnsha, Akademik Ofset Press, Karaçi, s. 193

¹⁹ Sâdîqî, Jadeed Urdu Kavaid o İnsha, s. 194

²⁰Ahmed, Urdu Qawaid Aur İnsha, s. 59

²¹ Erku, a. g. e., s. 116

²² Yazıcı, a. g. e., s. 27

²³İsen, a. g. e., s. 327

"Eşcâr-ı bağ hırka-i tecride girdiler
Bâd-ı hazân cemende el aldı çenârdan"

(Bâkî)

Bu beyitte bağın ağaçları benzetilen olan dervişe; çınar ise şeyhe benzetilmek suretiyle kapalı istiâre yapılmış olur.²⁵

c.Temsilî İstiâre: Benzetme öğelerinden biriyle çok sayıda benzerlikleri sıralayarak yapılan istiâre çeşididir. Bu tür istiârelerde benzetme çok yönlüdür. Yani kullanılan benzetme öğesinin (benzeyenin ya da kendisine benzetilenin) muhtelif özellikleri ayrıntılı olarak verilir.²⁶

Örnek:

"Nice demdir ki gülün etledi bülbül den dâr
Dâd elinden bu şikest olası künc-i kafesin"

(Nedîm)

"Bu kırılmalı kafes köşesinden aman; çok zamandan beri gül'ünü bülbül'den ayırdı (uzaklaştırdı)."

Şair, ruhun bedende hapsolmasını kastederek "bülbül"ü örnek veriyor. Bülbül kafeste tutulur, dolayısıyla gülüne karşı ayrılık acısı çeker. Ruhun da vücut kafesine hapsedildiği ve ayrılık acısı içinde olduğunu bülbül çağrışımıyla veriyor.²⁷

1.1.4.2. Urdu Edebiyatında İstiâre

"Ödünç almak" anlamına gelen İstiâre, edebi sanat olarak bir sözcüğün kendi asıl anlamının yerine mecaz anlamında kullanılması ve gerçek anlamı bir benzerlik taşımaktaysa bu sanata istiâre ismi verilir.

میرا شہر کامیابیوں کی گلی (Merâ şîr kâmyâb hô gyâ)

Benim aslanım başarılı oldu.

Bu örnekte Şîr (aslan) sözcüğü, çocuk için kullanılmıştır ve bu bir istiâre'dir.²⁸

Diğer bir örnek,

میرا چاند آئی ہے : مانکھت ہے (Mân kahtî hai: Merâ chând âyâ)

Örnek: Anne der ki: "Benim ay parçam geldi."

Örnekte anne, kendi oğluna "**ay parçam**" demiştir, ama "**oğlum**" dememiştir.²⁹

Bir başka beyitte ise,

روشن جمالی ار سے ہے انجمن تمام
دیکھا وہ آتش گل سے چمن تمام

"Bütün dernek sevgilimin güzelliği ile ışıldanıyor; Bütün bahçe gülün ateşiyle yanıp duruyor."
(Hasret Mûhânî)

²⁴ Saraç, Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları, s. 25

²⁵Mermer, vd., Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü, s. 49

²⁶İsen, a. g. e., s. 328-329

²⁷ R. Selçuk Uysal, Belâgat ve Edebî Sanatlar Lügati, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 106

²⁸ Zuhur el Hasan, vd. A'inah Urdu, Khalid Book Depot, Lahor, (t.y.), s. 438

²⁹ Khan, vd. Asnaf-e Nazm u Nesir, s. 34

Beyitte İkinci mısra da yer alan (آتش گل) “Gülün Ateşi” kullanılmıştır. (آتش گل) ile ifade edilen “kurumuş çiçek” ya da “çok güzel çiçektir.” Şair bu mısra da onun sevgilisinin güzelliği “Gülün Ateşi” gibidir ifadesini söylememiştir. O, sadece “Gülün Ateşi” demmiştir ve biz bunu anlarız ki bunun anlamı “Kurutulmuş Çiçek” değil, aksine “Güzel Sevgili” yani “Sevgilinin Güzelliğidir.” Burada cümlede kendi asıl anlamı yerine mecazi anlamı kullanılmıştır.³⁰

İstiarede “مُشَبَّه” (müşebbe)’ye “مُسْتَعَارَمَنَ” (muste’ar-i muneh) denilmektedir. Bu her ikisi arasında temel bir fark şu ki teşbihte herhangi bir şeyi diğer başka şeyle açıklandığı gibi ve bunun açıklanması için benzetme sözcüğü yani “جیسا” (Ceysa): Böyle, “کی طرح” (Ki Tarah): Gibi, “مانند” (Manend): Gibi sözcükler kullanılır. Ancak İstiarede bu sözcükler yer almaz

Teşbih ile İstiare Arasındaki Farklar

تشبیه (Teşbih)	استعاره (İstiare)
زید رستم کی طرح ہے (Zeyd, Rüstem kî tarah hai)	زید رستم ہے (Zeyd, Rustem hai)
احمد فرشتہ جیسا ہے (Ahmed, ferîşte ceysâ hai)	احمد فرشتہ ہے (Ahmed, Ferîşte hai)
شکیلہ چاند کے مانند ہے (Şakila çând keymânend hai)	شکیلہ چاند ہے (Şakile çând hai)

Teşbih

Zeyd, Rüstem **gibidir**.
Ahmet, melek **gibidir**.
Şakila, ay **gibidir**.

İstiare

Zeyd, Rüstem’dir.
Ahmet, melektir.
Şakila aydır³¹.

Genel olarak istiarede sadece müstear-Minah zikredilir ve bununla asıl müstearle olur. Yarım sade şekilde bu söze öyle anlaşıyor ki, istiarede ki bu şeyle teşbih verilmesiyle sadece bu zikredilir ve bunun anlamı şey olur böyle teşbih verilir.

Teşbih	İstiare
1. Teşbihde gerçeklik söz konusudur	1. İstiare’de mecazlık söz konusudur.
2. Müşebbe ve Müşebbe-be, teşbihte her ikisi de mevcuttur.	2. Müşebbeyi müşebbe oluşturur.
3. Harf-e Teşbiha mevcuttur.	3. Harf-e Teşbiha mevcut değildir.
4. Teşbihin dört bölümü vardır.	4. İstiaresinin üç bölümü vardır.
5. Teşbihin temelinde gerçeklik vardır.	5. İstiaresinin temelinde hayal vardır. ³²

³⁰Ahmed, Urdu Qawaid Aur Insha, s. 60

³¹Ahmed, Urdu Qawaid Aur Insha, s. 61

İstiare'nin Bölümleri

1. مستعار له (Müste'ârle) : Çocuk (Aşağıdaki örneğe göre)
 2. مستعار منه (Müste'âr Mine) Aslan (Aşağıdaki örneğe göre)
 3. وجه جامع (Vacah Câmi) Cesaret, sözcüklerini karşılamaktadır. (Aşağıdaki örneğe göre)
- میراش یر کامی ابھو گی (Meyrâ şîr kâmyâb hô geyâ): Benim aslanım başarılı oldu.³³

1.1.5. Kinaye

1.1.5.1. Klasik Türk Edebiyatında Kinaye

Kinaye, bir sözün hem gerçek, hem de mecaz anlamında kullanılmasıdır.³⁴Kinaye bir başka ifadeyle, gerçeği mecaz yoluyla dolaylı olarak anlatılması ve sözün gerçek anlamı yanında, asıl geçerli olan mecazi anlamıdır.³⁵

Gerçek ve mecazi anlamları olan bir sözü, onun mecazi anlamını kastederek kullanma sanatı da denilebilir, bu yönüyle kinaye sanatı, pek çok atasözünde ve deyimlerde yer almaktadır.³⁶

Örnek:

*Kuvvet-i tab'ına şâhid yetişir eylerse
Çîn-i ebrû-yı atıbbâya tahammül bîmâr
(Nâbî)*

“Hasta, doktorların çatık kaşına tahammül ederse, bu onun bünyesinin sağlamlığına delil olarak yeter.”

Beyitte geçen “çîn-i ebrû” yani çatık kaş ibaresinin düz, hakikat anlamı ile anlaşılması aklen mümkün olmamakla birlikte “bir hastanın doktorların gözleri üstündeki üstündeki kaşlarının çatık şekli almasına tahammül etmesi” nin metnin gösterdiği anlam ile münasebeti olmadığı, bu ibarenin bir başka anlamı işaret ettiği de ortadır. Çatık kaş ibaresinde kinaye bardır ve onunla mecazi anlamı olan asık surat kastedilmektedir.³⁷

1.1.5.2. Urdu Edebiyatında Kinaye

Urdu edebiyatında sözü gizli tutup söylemek ya da asıl anlamını kullanmak yerine gerçek olmayan anlamını kullanmak sanatına “Kinaye” ismi verilir.³⁸

اسچمنی نطائر کمپر گرمی نہوتوکی
دور بے صی ادابھی اور آشی اننزدی کہے

“Bu alem bahçesinde kuşlar tutuklu iseler ne fark eder; Yuva yakın ve avcı henüz uzaktadır.”
(Emir Mînâ'î)

Bu şiirde (طائر کمپر) in anlamı “Yavaş uçan kuş”tur. Bu tür kuşlar hızlı değildir.

³²Zuhur-el Hasan, Şahin Urdu Kavaid o İnşa, Halid Book Depo, Lahor, (t.y.), s. 342

³³Zuhur el Hasan, vd. A'inah Urdu, Khalid Book Depot, Lahor, (t.y.), s. 438

³⁴Erkul, a. g. e., s.117

³⁵Numan Külekçi, Açıklamalar ve Örneklerle Edebi Sanatlar, Akçağ Yay., Ankara, 2003, s. 64

³⁶İsa Kocakaplan, Açıklamalı Edebi Sanatlar, M.E.B. Yay., İstanbul, 1992, s. 86

³⁷Saraç, Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları, s. 148

³⁸Ahmed, Urdu Qawaid Aur Insha, s. 62

(کمبر) demekle şair sözcüğü açıkça söylemek yerine sözcüğü gizli tutuyor.³⁹ Burada şair Kinaye yapmıştır.

Diğer bir kinaye örneği ise,

کمر کسنا: چوکسہونے سے

Kemer Sıkmak: Tedbirli Olmak,

بنتِ عنب : انگور کی شراب سے

Asma Yaprığı: Üzümün Şarabı.⁴⁰

1.1.6. Ta'riz

1.1.6.1. Klasik Türk Edebiyatında Ta'riz

Tariz, birini küçük düşürmek ve onunla alay etmek amacıyla, söylenecek sözü tam tersi olan, bir söz ile nükte yaparak anlatma sanatıdır.⁴¹

Üzüntü, öfke ve intikam gibi duyguların tesiriyle başvurulmuş bir sanat olmasıyla birlikte bu sanata “dokunaklı söz söylemek sanatı” da diyebiliriz. Söylenilen sözde alaylı bir hava vardır ve sözün gerçek manası veya mecazi manası karşımızdakini görünüşte rahatsız etmez, fakat sözü söyleyen kişi söylediği sözün tam tersini taşıyan manayı kasteder. Böylece söze muhatap olan kişi cümlelerin görünürdeki anlamını reddedecek duruma durumda değildir, fakat bu sözün tam ters manası kastedildiğinden, ama bu ters mana açıkça söylenmediğinden söylenilen söze cevap verecek durumda da değildir. Velhasıl söylenen söz tam hedefini bulur, karşısındakine ders verir, azarlar, alay eder, ama karşısındakine cevap verme imkânı bırakmaz. Bu yönüyle tesirli bir sanattır.

Örnek:

Kaba bir adama söylenilen: “Nezaket toplum içinde insanların en kıymetli özelliklerindendir.” Cümlesinde “Tariz” vardır. Bu söze kaba adamın itiraz etmesi imkânsızdır. Ama bu sözle aynı zamanda o kişiye “kabasın, nazik değilsin” de denilmiştir.⁴²

Diğer bir örnek,

“Pâre elmas eker her açtığı zahma o şûh

Lütfu var olsun eder ihsân ihsân üstüne.”

(Rasîh)

Beyitinde şair sevgilisinin kendisine zahm (yara) açmasını ihsan olarak gösteriyor. Bununla yetinmeyip yarayı tahriş etmek üzere üstüne elmas parçaları serpmesini de ikinci bir ihsan olarak gösterip ta'riz (iğneleme, sitem) yapıyor. Gerçekte bu beyitte sevgilinin zalimliği anlatılmıştır.⁴³

1.1.6.2. Urdu Edebiyatında Tariz

Urdu edebi sanatlarından birisi olan Tariz, bir kişinin ismini zikretmeksizin onun hakkındaki düşüncelerdir, örnek olarak sahtekâr bir kişi hakkında şunlar söylenen: sahtekârlık çok kötü bir şeydir ve çok kötü bir alışkanlıktır vb gibi. Bu bizzat rüşvet alan birini karşısında söylenir: rüşvet

³⁹ Ahmed, *Urdu Qawaid Aur Insha*, s. 63

⁴⁰ Hussain, a. g. e., s. 146

⁴¹ Pala, *Divan Edebiyatı*, s. 141

⁴² Kocakaplan, a. g. e., s. 128-129

⁴³ Pala, *Divan Edebiyatı*, s. 142

almak günahtır; ayrıca terbiyesiz ve kötü ahlaklı birisine de ahlaklı olmanın faydaları anlatılır. Tüm bunlar dokundurmayı işaret eden kinaye de hiciv veya alay etmek, kinayeden söz etmek yani itiraz etmektir.⁴⁴

1.2. Anlama İlgili Sanatlar

1.2.1. Tezâd (Mutâkabat)

1.2.1.1. Klasik Türk Edebiyatında Tezâd (Mutâkabat)

Tezâd, belâgat kitaplarında mutâbakat veya tıbâk adıyla yer almasınca en dikkat çekici sanat olmuştur.

Mutâbakat

Tıbk ve tabak kökünden gelen mutâbakat ve tıbâk kelimelerinin: “Bir nesneyi bir nesneye uydurup münâsib ve müsâvî kılmak; iki libâsı biribiri üzerine giymek; bir nesne birnesneye uygun ve çeşpân olmak; ayağı bağlı kimse adımları sık sık atarak yürümek; at kısmı ayaklarını elleri basdığı mevzie vaz’ ederek yürümek” manalarına geldiği bildirilmiştir. Buna göre mutâbakat sanatı, şiirde ve nesirde zıtların birbirini tamamlar biçimde bir arada bulunması anlamını içermektedir. Mesela papuç tek olunca bir işe yaramayıp, ancak sağ ve solu bir arada bulunursa bir anlam ifade etmektedir. Mutâbakat sanatı belâgat kitaplarında tıbâk, tatbîk, tezâdd, tekâfü’ adları ile de anılmakta olup, Arapça temel üç kitapta mutâbakat adı ile yer aldıktan sonra giderek tıbâk kelimesi ile açıklanır olmuştur.⁴⁵

Tezâd, zıt(=karşıt) anlamlı sözcükleri bir ibarede toplamaktır.⁴⁶ Bu sanatta, zıt anlamlı kelimeler, okuyucuya iki zıt durumu beraber düşündürür. Bunun için birbirine zıt olan özellikler de belirtilmelidir.

*“Hani ol gülerek geldiği demler şimdi
Ağlarım hâtıra geldikçe gülüşüklerimiz.”*

(Mâhir)

Beyitteki, “gülmek” ile “ağlamak” kelimeleri arasında tezat vardır.⁴⁷

**

*“Geceler encüm sayarım subha dek
Ey şeb-i hecrin bana rûz-ı hisâb”*

(Fuzûlî)

“Geceler sabahlara kadar yıldızları sayıyorum. Hiç uyumuyor, gözyaşı döküyorum. Ey senden ayrı kaldığım gece benim hesap/kıyamet günü (olan sevgili)” anlamındaki beytin ilk mısraında “gece” ile “subh/sabah” ve ikinci mısraında “şeb/gece” ile “rûz/gündüz” arasındaki arasında tezat, ayrıca “saymak” ile “hisâb” arasında tezat, ayrıca “saymak” ile “hisâb” lafızları arasında da tenâsüb vardır.⁴⁸

1.2.1.2. Urdu Edebiyatında Tezat

⁴⁴ Hussain, a. g. e., s. 68

⁴⁵ Muhittin Eliçık, Belâgat Kitaplarında Mutabakat (Tezât) Sanatı, International Journal of Language Academy, C. 3-3, Kış – 2015, s. 38

⁴⁶ Saraç, Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları, s. 38

⁴⁷ Erkul, a. g. e., s. 118

⁴⁸ Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 168

Şair cümlelerinde iki zıt anlamlı sözcük bulundurmak vasıtasıyla yapmış olduğu sanata “Tezat” adı verilir.

Örnek:

دن X رات (Din x Rât)

Gün x Gece

برخاست X نشست (Berhâst x Nashast)

Oturmak x Kalkmak

رونا X ہنسنا (Rônâ x Hansnâ)

Gülmek x Ağlamak

شفاء X مرض (Şifâ x Maraz)

Hasta x Sağlıklı

شام X صبح (Shâm x Rât)

Sabah x Akşam

بہار X خزاں (Behâr x Khazân)

Sonbahar x İlkbahar

Bir diğer Tezad örneği,

خزاں چمن سے ہے جاتی بہار راہ میں ہے (Hazân çemen sey he câtî, Behâr râh mein he)

“Sonbahar bahçeden gitmekte, ilkbahar henüz yolda.”⁴⁹

Burada (بہار) “İlkbahar” ve (خزاں) “Sonbahar” tezad bildirmektedirler.

Diğer bir tezat örneği ise,

مجمع میں تلی رکھنے کی جگہ نہ تھی

“Kalabalıkta saklanacak yer dahi yoktu.”⁵⁰

“Kalabalık” ve “Saklanacak Yer” arasında Tezad sanatı yapılmıştır.

**

Mir’den bir Tezad örneğinde ise,

یاں کے سپیدی و سہ میں ہم کو دخل جو ہے سو اتنا ہے

رات کو رو رو صبح کی یا دن کوجوں توں شام کی

“Bu karanlıktan aydınlığa kavuşma yeteneğimiz şu kadardır; Geceleyin ağlaya ağlaya sabaha ulaşmak ve gündüzü de o şekilde geçirmek” (Mir Taki Mir)

Bu şiirdeki sözcüklere dikkatle bakalım:

⁴⁹ Hussain, a. g. e., s. 56

⁵⁰ Ahmed, *Urdu Qawaid Aur Insha.*, s. 73

سپید (Aydınlık) x سیہ (Karanlık)

رات (Gece) x دن (Gündüz)

شام (Akşam) x صبح (Sabah)

Şair bu sözcüklerle şiiri birbirlerine zıt sözcüklerle süslemiştir.⁵¹

Son örnekte ise,

مری قدر کر اے زمیں سخن
کہ بات میں تجھے آسمان کر دی

“Yerin (dünyanın) dili bana değer ver; Sözler seni göğе çıkardı.”

Yer (زمین) ve (آسمان) gökyüzü zıt sözcüklerdir.⁵² Burada tezat sanatı uygulanmıştır.

1.2.2. İham “Tevriye”

1.2.2.1. Klasik Türk Edebiyatında İham “Tevriye”

İki anlama gelen bir sözcüğün uzak anlamını kastederek kullanmaya tevriye denir. Tevriye, iham'a biçim yönünden benzerdir ve her iki sanatta da maksat için seçilen kelimeler birden çok anlama gelmektedir. İham'da kelimenin bütün anlamları konuya uygundur, bunun yanında tevriye'de kelimenin uzak anlamı konuya uygundur. Tevriyenin kinayeden ayrılan yönü, kelimenin uzak anlamının mecazî olmamasıdır. Dikkat edilecek olursa, kinayeyi mecaz sanatlarında; tevriye ise manaya ait sanatlarda incelenmektedir.

Örnek,

*“Bana Tahir Efendi kelp demiş
İltifatı bu sözde zahirdir
Maliki mezhebim benim zira
İtikatımca kelp tahirdir”
(Nef’î)*

Dörtlüğün birinci mısraındaki «Tahir» kelimesi isim olarak kullanıldığı halde, son mısradaki temiz sıfatı yerine kullanılmıştır. Temiz sıfatı kelimenin uzak anlamıdır.⁵³

İhâm sanatı, kinaye sanatıyla karıştırılmamalıdır çünkü kinayeli anlatımda kelimenin gerçek anlamı yanında mecazî anlamı da söz konusudur. Burada kastedilen anlam da, kelimenin mecazi anlamıdır.⁵⁴

*“Sordum nigârı dediler ahhâb
Semt-i Vefâda doğru yoldadır”
(Hüsni)*

⁵¹ Ahmed, *Urdu Qawaid Aur Insha*, s. 68

⁵² Khan, vd., s. 47

⁵³ Yazıcı, a. g. e., s. 78

⁵⁴ Erkul, a. g. e., s. 117

beytindeki *Vefâ* ve *doğru yol* tevriyelerinde ilk bakışta sevgilinin Vefâ semtinde cadde üzerinde evi düşünülse de maksat, uzak anlamdaki vefâ ve doğruluktur, ancak beyitte yakın ve uzak manaya ait hiçbir ipucu yoktur ve bu bakımdan bu beyitte îhâm veya tevriye aynı anda bulunmaktadır.⁵⁵

1.2.2.2. Urdu Edebiyatında İham (Tevriye)

Bu sanatta bir sözcüğün iki anlamı vardır. İlk anlamı uzak, diğer anlamı ise yakındır ve bu konuda Seyyid Abid Ali Abad, bu sanatın açıklamasını şu şekilde yapmıştır:

Eyham-ı Tevriye, bazı cümlelerde sözcüklerde iki anlam bulunur, burada sözcüklerden birisi yakın anlam; diğeri uzak anlamdır. Yakın anlam ile kastedilen şudur: Bir cümlede özellikle duruma uygun olan uzak anlam taşıyan sözcüktür bir sözcük anlamı bu duruma uygundur ve buna eyham-ı tevriye ismi verilir.⁵⁶

Örnekler:

یہ مضمون خط ہے احسن اللہ
کہ حسن خوبیوں عارضی ہے

1. Anlam: “Bu şiirin konusu Güzel Allah’a mektuptur, zira dünya güzellerinin güzelliği geçicidir.”

2. Anlam: “Bu şiirin konusu Güzel Allah’ın yüz hattıdır, zira dünyalık güzellerin güzelliği yalnız yüzlerine aittir.”

Yukarıdaki şiirde “عارضی” nin iki anlamı vardır. “Geçici” ve “Yüz”. Aynı şekilde “خط”ında iki anlamı vardır. “Mektup” ve “Yüz hatları”. O halde şiirin şu iki anlamı olabilir.⁵⁷

Diğer bir örnek

وعدبے تھے سب دروغ جو اس لب سے ہم سنے
کیا لعل قیامتی دی کھو جھوٹھا نکل گئی

“Onun dudaklarından çıkan ve duyduğumuz tüm vaatler yalan çıktı. Bakın kıymetli kırmızı taş dahi sahte çıktı.” Sirajud-Din Alî Hân Arzû

Eyham olarak “لعل” (Kırmızı taş) dudağa benzetilmiş ve sahte çıkması ise onun sözlerinde yalan olduğuna işaret edilmiştir.⁵⁸

1.2.3. Mübalağa

1.2.3.1. Klasik Türk Edebiyatında Mübalağa

Mübalağa, bir niteliğin, fiilin veya durumun gerçekleşmesi zor hatta mümkün olmayan dereceye çıkarılarak, abartılarak ifade edilmesidir. Bir diğer ifade ile bir durumun olumlu veya olumsuz nitelemeye aşırılığa kaçmaktadır, fakat bu bazen hakikatin ifadesi de olabilir.

Mübalağa bir başka ifadeyle bir şeyi gerçekteki halinden birkaç derece fazla veya aşağı göstererek anlatmaktadır, böylece daima hakikat dairesinin aşılmasından hoşlanan hayale cevap verilmiş ve anlatılmak istenen şeyin tesiri sağlanmış olur. Mübalağa insan tabiatında mevcuttur,

⁵⁵ Muhittin Eliaçık, Belâgat Kitaplarında “Tevriye”nin Tarif ve Tasnifi, Sobider Sosyal Bilimler Dergisi Y. 2, S. 5, Aralık 2015, s. 26

⁵⁶ Hussain, a. g. e., s. 115

⁵⁷ Türkmen, *Urdu Edebiyatında Şiir Evreleri*, s. 15

⁵⁸ Türkmen, *Urdu Edebiyatında Şiir Evreleri*, s. 16-17

bundan dolayı günlük dilde bile “Açlıktan bayıldım.”, “Ağlamaktan iki gözüm kurudur.” cümlelerinde görüldüğü gibi mübalağaya sıkça başvurulur.⁵⁹

Erdi bir gâyete te'sir-i hevâ kim bir mûr

Bir dem-i germ ile eyler idi deryâyı serâb

(Nef'i)

“Havanın etkisi öyle bir dereceye varmıştı ki, karınca ‘bile’ sıcak bir nefes ile denizi ‘bir’ seraba çevirdi.”⁶⁰

Burada mübalağa sanatı yapılmıştır.

1.2.3.2. Urdu Edebiyatında Mübalağa

Urdu Edebiyatında Mübalağa, sözcüklerdeki anlamı renklendirme, abartma ve gerçeğinden daha fazla büyütüp abartarak açıklamaktır.⁶¹

عرض کی جئے جوہر اندیشہ کی گرمی کہاں؟

کچھ آیا تھا وحشت کا کہ صحرا جل گیا

“Söyleyin cevherin sıcaklığı nerede? Vahşetten bir esinti geldi ve sahra yandı gitti.”⁶² Mirza Galib Esintinin Sahra’yı yakması cümlelerinde Mübalağa sanatı görülmektedir.

1.2.4. Hüsn-i Talil

1.2.4.1. Klasik Türk Edebiyatında Hüsn-i Talil

Arapça: hüsn ve ta'lîl kelimeleriyle kurulmuş bir tamlama olan hüsn-i ta'lîl belâgat kitaplarında: Bir vasıf için güzel ve mecazî bir sebeple ona uygun bir sebep iddia etmektir, ya da bir sıfat için gerçek olmayan, uygun ve güzel bir sebep iddia etmektir. Bu da dört kısımdan oluşmaktadır: Kendisi için münasip bir sebep gösterilen sıfat ya sebebinin beyanı kastedilen sabit bir sıfattır veya ispatı istenen gayri sabit bir sıfattır. Sabit sıfat olup sebebinin kastı istendiğinde ya o vasıf için açık sebep hatırlanmaz veya adı geçen sebep dışında açık bir sebep bulunur. Sabit olmayıp ispatı istenen de ya mümkün olur veya mümkün olmaz.⁶³

Hüsn-i talil, bir hadiseye veya bir duruma, ifadeye güzellik katacak tarzda, kendi sebebi dışında bir sebep göstermektir, yani olup bitenin, akla ve bilgiye dayanan bir açıklamasının yapılması yerine, içinde bulunulan ruh halinin tesiri altında hayal ile açıklanmasıdır. Bu sanatın başarılı bir şekilde kullanılışı, hadisenin o açıklamasının doğru olduğuna inandıracak şekilde bizi de aynı duygu ortamına sokabilmesindendir.⁶⁴

Hüsn-i talil sanatını, Teşbih ve Tecahül-i Arif sanatları ile karıştırmamak gerekir. Teşbih, bir kelime ile yapılır, şöyle ki sanatkâr inkâr ettiği mevcudun yerine başkasını koyarsa Teşbih meydana gelir, ancak bu mevcudiyetin sebebinin inkâr eder de yerine hayali bir sebep koyarsa Hüsn-i talil meydana gelir. Hüsn-i talil bir kelimedenden değil, bir cümleden meydana gelir. Tecahül-i Ârif ile bu sanatı karıştırmamak için de sanatkârın maksadını iyi anlamak gerekir. Tecahül-i Ârif'te maksatlı olarak bildiği halde bilmez görünmek esastır. Hüsn-i Talil'de sanatkâr, heyecanın şevkiyle gösterdiği hayali sebebe bağlıdır ve olayın gerçek sebebi düşünmez.

⁵⁹ M. A. Yekta Saraç, Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat, Gökkuş Yay., İstanbul, 2012, s. 219

⁶⁰ Mermer, Eski Edebiyat Terimleri Sözlüğü, s. 202

⁶¹ Hussain, a. g. e., s. 165

⁶² Hussain, a. g. e., s. 115

⁶³ Muhittin Eliaçık, Belâgat Kitaplarında Hüsn-i Ta'lîl'in Tarif ve Tasnifi, Journal of Humanities Sciences Research C. 4, S. 10, 2017, s. 436

⁶⁴ Saraç, Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat, s. 231

“Müzeyyen oldu reyâhin bezendi bâğ-ı çemen

Meğer ki bâğa haber geldi yârdan bu gece”

(Ahmedî)

Şair bu beyitte bahçede çiçeklerin tabiatları icabı açmaları veya mevsim dolayısıyla açmış olmaları sebebiyle açıklanmayıp, bahçenin sevgilinin geleceğini haber aldığı için onu karşılamak üzere süslenmesi gibi bir sebebe bağlıyor.⁶⁵

Diğer bir örnek ise,

“Hâk-i pâyine yetem der ömrlerdir muttasıl

Başını daşdan daşa urup gezer âvâre su”

(Fuzûlî)

“Su ömrü boyunca senin (Hz. Peygamber’in) ayağının topuğuna (mezarına) erişeyim diye başını taştan taşla vurarak âvâre gezer dolaşır.”

Suyun taşlar üzerinden atlayarak akmasındaki hakiki sebep normal bir tabiatın hadisesi oluşudur. Hakiki olmayan sebep ise, suyun Hz. Peygamber’in ayağının toprağına yüz sürmek için dolaşmasıdır. Üzerinde durulan husus suyun akışıdır. Hakiki olmayan sebep ise, bu akışla ilgilidir.⁶⁶

1.2.4.2. Urdu Edebiyatında Hüsn-i Talil

Urdu edebiyatında bu sanat, gerçekte olmayan bir olayı asıl sebebini açıklamayıp güzel ve zarif bir sebebe bağlayarak güzel ve zarif bir şekilde açıklama şeklinde bir söz söyleme sanatıdır.⁶⁷

Talil’in sözcük anlamı sebep açıklamaktır, diğer anlamı da sebebi ortaya çıkarmaktır. Edebi manada ise bir şeyin sebebi açıklanmalıdır, bunda gerçek sebep yoktur, asıl ya da gerçek sebebi başka bir şey olur. Şairin bu sebep hakkında hiçbir bilgisi yoktur.⁶⁸

سب کہاں کچھ لالہ و گل میں نمایاں ہو گئی

خاک میں کی صورتیں ہوں گی کہ پنہاں ہو گئی

“Hepsi değil bazıları lale ve gülde belirdi, toprakta gizlenmiş şekiller ne gibi suratlar olabilirler.”
Mirza Galib

Gâlib, bu şiirde farklı çeşitlerde çiçeklerin açmasının şu sebeplerle açıklamıştır: Yerin içinde güzel yüzlü canlılar gömülüdür sanki onların yerine lale ve gülde yansır olduğu belirgindir. Lale ve gül yani çiçeklerin açması doğal bir süreçtir, ancak şair bunu bir sebeple açıklıyor.⁶⁹

Diğer bir örnekte ise,

پیاسی جو تھی سپاہِ خدا تین رات کی

ساحل سے سرپٹکتی تھیں موجیں فرات کی

“Allah’ın ordusu üç geceden beri susuz iken; Sahilde Fırat dalgaları başlarını vuruyordu”.

⁶⁵ Uysal, a. g. e., s. 91

⁶⁶ Külekçi, a. g. e., s. 125-126

⁶⁷ Ahmed, Urdu Qawaid Aur Insha, s. 70

⁶⁸ Hussain, a. g. e., s. 113

⁶⁹ Ahmed, Urdu Qawaid Aur Insha., s. 70

Aslında Fırat Denizi'nin dalgaları sahilde başlarına vurmuyordu, bunlar Allah'ın askerlerinin kederiydi, ama bunun yerine görülen güç bir gücün tezahürüdür, aslında dalgalar sahile çarpmaktadır.⁷⁰

1.2.5. Tecâhül-i Ârif

1.2.5.1. Klasik Türk Edebiyatında Tecâhül-i Ârif

Arapça: 'cehele/bilmedi' fiil kökünden gelen *tecâhül* kelimesi, lügatte bilmiyormuş gibi davranmak; *tecâhül-i ârif* ise bir bedî' terimi olarak, bir nükteden dolayı bilen bilmiyormuş gibi davranması demektir. 'Bilen' ve 'bilmezmiş gibi görünmek' manasında iki zıt kelimedenden oluşan bu terim, belâgat kitaplarında mana sanatları arasında açıklanmıştır.⁷¹

Çeşitli nedenlerle doğrudan doğruya söylemek istemediğimiz söz, ifadenin bu şekliyle daha etkili olur. Ve bir bakıma dolaylı anlatım doğar. Aynı zamanda Tecâhül-i Ârif sözün nükteli olmasını sağlar. Tecâhül-i Ârif şeklinde tertip edilen ifadeler, «cevabı olumlu şekilde içine yerleştirilmiş bir soru gibidir.»

*"Kimdir bu miskin, ol ne resendir? dedim,
dedi: Zülfüm kemendi, tutkunu canündürür senin"*
(Habibi)

"Bu zavallı kimdir, o ip nedir? dedim:
Zülfümün kemendi ve senin tutkun canındır, dedi."

Şair, sevgilisinin saçlarının tellerinde idam edilen zavallının kendisi olduğunu bir başkasından (sevgilisinden) öğrenmesi, bildiğini bilmezlikten gelmedir. Sevgilinin zülfünü gördüğü zaman, «bu ne iptir» demesi de Tecâhül-i Ârif'tir.⁷²

Tecâhül-i Ârif sanatında maksat: düşünce ve fikrin bilginin nükteye dayalı olarak ifade edilmek suretiyle söze etkinlik kazandırılmasıdır.⁷³

Bu durumda söz söyleyen kişinin bilgili, arif olması gerekmektedir.

*"Gel arif ol ki marifet olsun tecahülün
Mısrayla tecahül-i arif sanatını arifane bir şekilde tarif etmiştir."*⁷⁴
(Şeyh Gâlib)

Şeyh Gâlib'in bu mısralarında aslında bu terimin açıklaması yapılmaktadır. Tecâhül-i Ârif, özel bir maksat taşır. Bunlar övgü ve yergide mübalağa, hayranlık ve kendinden geçme, neşe ve sevinç esnasında duyulan heyecanın ifadesi, kınama, neşelendirme gibi sebeplerdir.⁷⁵

1.2.5.2. Urdu Edebiyatında Tecâhül-i Ârif (Tecahül-i Arifanah)

Bu sanatta şair, bizzat kendi bildiği ve bilgi sahibi olduğu şey hakkında hiçbir şey bilmediğini ifade etmektedir. Bu sanata Tecâhül-i Ârifane ismi verilir. Edebi sanat olarak bakıldığında da şair cümlelerinde bu sanata iyi bir iş yapmış olduğunu düşünür. Bununla şaşırtıcı, sürpriz ve abartma da yapılabilir.⁷⁶

⁷⁰ Khan, vd. *Asnaf-e Nazm u Nesir*, s. 48

⁷¹ Muhittin Eliaçık, Belâgat Kitaplarında Tecâhül-i Ârif'in Tarif ve Tasnifi, Turkish Studies C. 11/10, Bahar 2016, s. 221

⁷² Yazıcı, a. g. e., s. 55

⁷³ Külekçi, a. g. e. S. 101

⁷⁴ Külekçi, a. g. e. S. 102

⁷⁵ Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 227

⁷⁶ Ahmed, *Urdu Qawaid Aur Insha*, s. 68

تقدیر کے قاضی کا یہ فتویٰ ہے ازل سے
ہے جرمِ ضعیفی کی سزا مرگِ مفاجات

“Kadı durakladı zira bu fetva ezelden beri alın yazındır; Zayıflık ve suçun cezası ani ölümdür.”⁷⁷

Diğer bir örnekte ise,

سودا ہے کس کی زلفِ پری شانکا اے سحاب
پہرتے ہو ساری رات جو آشتہِ حال سے

“Ey bulutlar, hangi zülûflerin dağınıklığına aşkına kapıldınız ki, bütün gece deli gibi dolaşmaktasınız?”⁷⁸

1.2.6. Telmih

1.2.6.1. Klasik Türk Edebiyatında Telmih

Toplum hafızasında yer etmiş, pek çok kişi tarafından bilinen, ski zamanlarda olmuş bitmiş bazı olaylara, tanınmış kişilere, durumlara, olgulara, inanış ve düşüncelere, atasözlerine işaret etmek bazı imalarla göndermelerde bulunmak, birkaç kelimeyle onları üstü kapalı bir şekilde hatırlatmaktır.⁷⁹ Telmih, genellikle temsil ve örneklendirme amacına yöneliktir. Telmihte söz arasında uzun uzun söylenmeyen bir şey ima ile anlatılır. İfade edilen duygu ile işaret edilen olay arasında gizli bir benzetme söz konusudur. Telmihin asıl malzemesi şiir dışı bilgilerdir.

Örnek:

“Ey nâme sen ol mâh-likadan mı gelirsin
Ey hüdhüd-î ümmîd Sebâ’dan mı gelirsin”
(Nâbî)

beyitinde Süleyman-Belkıs kıssasına bir telmih vardır.⁸⁰

1.2.6.2. Urdu Edebiyatında Telmih

Cümlede herhangi meşhur bir olay, bir kişi, bir mevki veya bir geleneğe doğru yan yana ve iç içe şiirler yapıyorsa buna telmih denilir. Telmihin kullanılmasıyla şiirde büyük bir mazmun çeşitli sözcüklerle açıklanır.

کیا وہ نمرود کی خدائی تھی
بندگی میں مرا بھلانہ ہوا

“O hal Nemrud’un Tanrılığı mıydı, kullukta hiç faydam (iyiliğim) olmadı.” Mirza Galib

Nemrud bir kralın ismidir, o kendi devrinde Allah olduğunu iddia etmiştir. Ancak bunun hakkında bilgi yoktur ve bu şekliyle açıklanamaz.⁸¹

1.2.7. Leff ü Neşr

1.2.7.1. Klasik Türk Edebiyatında Leff ü Neşr

⁷⁷ <http://ranaii-e-khayal.blogspot.com/2010/10/blog-post.html> (E. T: 12.12.2018)

⁷⁸ Hussain, a. g. e., s. 68

⁷⁹ Erku, a. g. e., s. 120

⁸⁰ Pala, Divan Edebiyatı, s. 154

⁸¹ Ahmed, *Urdu Qawaid Aur Insha*, s. 69-70

Arapça bir belâgat terimi olup lügatte ‘toplama, dürme, bükme anlamına gelen leff ile dağıtma, yayma anlamındaki neşr kelimelerinden oluşmuş olan bu sanat bedî’inde cümle öğelerinin kuruluş ve dizilişiyle ilgili, anlama güzellik katan sanatlardandır. Bu sanatta önce iki veya daha çok unsur ayrı ayrı yahut icmâlen zikredilip (leff), ardından bunların her biriyle ilgili öğeler getirilir (neşr). İlk bölümdeki öğelerin ikinci bölümdeki unsurların hangisine ait olduğu açıkça belirtilmeyip bu, okuyucuya bırakılır.⁸²

Divan şirinde çok sevilen ve kullanılan bu sanat, tenasübün özel bir şekli olup, daha çok mazmunlarla kullanılmıştır.

Örnek

“Yürürem hasret-i zülf ü meh-rûlar ile

Gündüzün gussalar ile gice kaygular ile”

(Meâlî)

Zülf “saç”, geceyle “rû” (yüz) de günümüzle ilgilidir.⁸³

Leff ü neşr, söylenen kelimelerin sıralanış esasına göre iki kısma ayrılır.

a. Leff ü neşr-i müretteb (Düzenli Leff ü neşr): Birinciler ile ikincilerin aynı sıra içinde söylenmesidir.

“Yanağın u dudağın u teninle suretin olmuş

Biri rengîn, biri şîrîn, biri nâzik, biri rânâ”

(Ahmedî)

beytindeki ilk dizide ine önce rengin sıfatı kullanılmıştır. Beytin devamında ise “dudak” ile “şirin”; “ten” ile “nazik”, “suret” ile de “rana” kelimeleri sıra ve simetri içinde verilmiştir.

b. Leff ü neşri gayrı mürettep veya müşevveş (Düzensiz leff ü neşr): Birincilerle ikincilerin çapraz veya karışık söylenmesidir.

“Lebinden bûse almak, mahrem-i bezm-i visâl olamk

Nişîmengâh-ı cennette şarâb-ı Kevser içmektir.”

(Melihî)⁸⁴

1.2.7.2. Urdu Edebiyatında Leff-ü Neşr

Leff’in asıl anlamı sarmak; Neşr’in anlamı (açmak veya yaymak)tır. Bu sanatta şair mısrada bir, iki veya birkaç şey anlatır, buna “leff” ismi verilir, daha sonra bunların benzerlikleri ve zıtlıkları ikinci dizide açıklanır, buna da “neşr” adı verilir.⁸⁵

Bu sanat güzellik ile ilgilidir ve bu sanatta ilk olarak bir söz anlatılır daha sonra bu söze uygun ve farklı sözler ifade edilir. Yani önce lef sonra neşr yapılır.⁸⁶ Şiirde önce birkaç sözü açıkladıktan sonra bunda uygun olan sözcüğü açıklamak sanatına Leff ü neşr denir.⁸⁷

Bu sanatın üç bölümü vardır.

⁸² Muhittin Eliaçık, *Osmanlı Belâgat Kitaplarında Leff ü Neşr Sanatı*, Researcher: Social Science Studies 2018, C. 6, S. 4, s. 212-213

⁸³ Erkul, a. g. e., s. 119

⁸⁴ Pala, Divan Edebiyatı, s. 147-148

⁸⁵ Hussain, a. g. e., s. 153

⁸⁶ Khan, vd. *Asnaf-e Nazm u Nesir*, s. 47

⁸⁷ Ahmed, *Urdu Qawaid Aur Insha*, s. 66

1. “صنعتلفونشر مرتب” **San’at Leff ü Neşr Müretteb**

2. “غیر مرتب” **Gayr-i Müretteb,**

3. “معکوس الترتیب” **Makus el tertib**⁸⁸

Örnekler,

نہ ہمت نہ دل ہے نہ قسمت نہ آنکھیں
نہ ڈھونڈا، نہ سمجھا، نہ پایا، نہ دیکھا

“Ne cesaret, ne gönül var ne kader ne de bakışlar (gözler); Ne aradı, ne anladı, ne buldu ne de gördü.” Mirza Galib

Burada ilk mısrada “ہمت” (Cesaret), “دل” (Gönül), “قسمت” (kader) ve (gözler) “آنکھیں” sözcükleri birlikte kullanılmıştır. Daha sonra bunlar diğer mısradakiler ile uyumlu olmuşlardır. “ہمت” (Cesaret) için “ڈھونڈا” (aradı), “دل” (Gönül) için “سمجھا” (Anladı), “قسمت” (Kader) için “پایا” (Buldu) ve “آنکھیں” için “دیکھا” gördü sözcükleri getirilmiştir. Şiire bu sözcükler manevi güzellik oluşturur.⁸⁹ Burada leff ü neşr sanatı yapılmıştır.

Diğer bir örnekte ise,

ایک سب آگ، ایک سب پانی
دیوہ و دل عذاب ہیں دونوں

“Hepsinde bir ateş, hepsinde bir su; Göz ve kalp her ikisi de ceza çekti.”⁹⁰ Mir Dard

**

عرض چہ عارض، گی سو چہ گی سو
صبحے چہ صبحے، شامے چہ شامے

“Görüntü neler sunuyor, zülüfler de ne zülüfler; Sabah ta ne sabah ve akşamda bir başka.”⁹¹

1.3. Sözle İlgili Sanatlar

1.3.1. Seci

1.3.1.1. Klasik Türk Edebiyatında Seci

Kelimenin lügat manası: kumru ve güvercin gibi kuşların nağmelerini tekrarlamak suretiyle ötmeleridir. ⁹² Edebi manada ise cümle ve cümlelerdeki kelimelerin birini, bir kaçını veya tamamını kafiye olacak şekilde tertiplemeye seci denir.⁹³

Seci’nin bölümleri vardır.

a. **Mutarraf Seci:** Farklı vezinlerdeki kelimelerin son harflerinin (revilerinin) aynı olmasıdır. İki fıkra sonunda bulunan “elmas” ile iltimas” kelimeleri arasında bu tarz seci vardır, yani farklı

⁸⁸ Hussain, a. g. e., s. 153

⁸⁹ Ahmed, Urdu Qawaid Aur Insha, s. 65

⁹⁰ Khan, vd., Asnaf-e Nazm u Nesir, s. 47

⁹¹ Hussain, a. g. e., s. 112

⁹² Külekçi, a. g. e., s. 244

⁹³ Yazıcı, a. g. e., s. 146

vezindeki bu iki kelime son harflerinin “s” harfi olması dolayısıyla mutarraf seci meydana getirirler.⁹⁴

b. Seci’-i Mütevazın: Seci’-i Mütevazi olarak da bilinen bu türde seci’-i oluşturan kelimelerin vezin olarak uygunluğuna bakılır.

Örnek: “Her ışık da vasın iden ‘âşık olmaz ve her mahabetden dem uran sıddık olmaz” Sinan Paşa Sâdık ve âşık kelimeleri fâ’il veznindedir ve revî harfler “k”dır.⁹⁵

c. Seci’-i Murassa’: Seci’-i muvâzî olarak da adlandırılan bu türde ondan önceki kelimelerde hem seci’li fâsılalarda hem de ondan önceki kelimelerde hem vezin hem de kâfiye birliğinin olmasıdır.

Örnek:

“Ahmed

1 2 3
Zübde-i emâsil ü akrandır

ve

birâder-i ser-bülendi

1 2 3
umde-i efâzil ü ayân dır.”

Cümlesinde fâsılalar “akrân” ve “ayan”dır. Ondan önceki kelimelerde hem vezin hem de kâfiye bakımından uyumludur.⁹⁶

1.3.1.2. Urdu Edebyatında Seci

Seci, kumru veya bülbülün sesine “seci” denir. Edebi sanat bağlamında ise nesri manada bir cümlelerin tüm sözcükleri veya daha çok sözcüklerle diğer cümlelerin genel ya da daha çok sözcüklerle aynı vezin ve aynı kafiyeedir. Şiirde eğer bu sanat kullanılıyorsa bu Tarsi ismiyle de bilinir.⁹⁷

Seci Muarassa: Seci Murassa da sözcükler gelir “o” aynı vezin ve “aynı kafiye” de olur.

Son harflerin sayısı 1 dir

Ör: söz – imroz⁹⁸

Seci Mutevazın: aynı vezin ve aynı kafiye de sözcüklerin yanında harf adetleri tek olur.

Ör: Sunar – Sitar ve Kenar⁹⁹

1.3.2. İştikak

1.3.2.1. Klasik Türk Edebiyatında İştikak

Lügat karşılığı ‘yarılmış nesnenin bir parçasını almak’ olan iştikâk kelimesi belâgatte ‘aynı kökten kelimelerin bir araya getirilmesi’ sanatı olarak açıklanmıştır. İştikâk, bir kökten başka

⁹⁴ Saraç, Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat, s. 257

⁹⁵ Mermer, vd., Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü, s. 91

⁹⁶ Mermer, vd., Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü, s. 91

⁹⁷ Hussain, a. g. e., s. 100

⁹⁸ Hussain, a. g. e., s. 100-101

⁹⁹ Hussain, a. g. e., s. 101

kelimeler türetmek olup ve köke müştâkkun minh, ondan türeyen kelimeye de müştak/iştikâk denilmiştir.¹⁰⁰

Örnek:

“Gözlerim gözler iken oldu gözüm gözüme tuş

Gz ucuyla gözdürken göze göz oldu fiten.”

(Visalî)¹⁰¹

Diğer bir örnek:

“Elemîn Kays’a kıyas etme dil-i mahzunun

Yok idi aklı ne derdi var idi Mecnûn’un”

(Bâkî)

Beytinin ilk dizesinde “Kays” ve “kıyas” kelimeleri ayrı kökten türemişlerdir.¹⁰²

1.3.2.2. Urdu Edebiyatında İştikak

Bu sanatta cümleye öyle sözcükler getirilir ki, bunların bir kökü ile alakalı aynı kökten gelen kelimeleri bir arada kullanma sanatıdır.

اے ذوق، تکلف میں ہے تکلیف سراسر
آرام میں وہ ہے جو تکلف نہی کرنا

“Ey Zauq! Formalitelerde baştan başa sıkıntı vardır; Formalitelere uymayan rahat eder.”¹⁰³ Zauq

1.3.3. Akis

1.3.3.1. Klasik Türk Edebiyatında Akis

Aks ü tard, tard u aks, aks ü tebdîl gibi adlarla da anılan akis sanatı, bir mısra veya cümlede kelime ya da kelime gruplarının yerleri değiştirilerek öncekinin sona, sonrakinin başa getirilmesiyle, ikinci bir mısra veya cümle yapma sanatıdır. Mesela, *kibârın kelâmı, kelâmın kibarıdır* ya da *kelâmın kibarı kibârın kelâmıdır* ifadesi böyledir. Akis sanatı, belagat kitaplarında bed’î kısmında mana sanatları arasında açıklanmıştır.¹⁰⁴

“Dîdem ruhunu gözler, gözler ruhunu didem

Kıblem olalı kaşın, kaşın olalı kıblem”

(Nazîm)¹⁰⁵

1.3.3.2. Urdu Edebiyatında Akis

Bu sanatta şair, şiirlerinin bazı bölümlerini ters çevirip diğer mısrada bunu kurup ifade eder, bu sanata akis denir.

استادہ آب میں یہ روانی خدا کی شان

¹⁰⁰ Muhittin Eliaçık, Arap Harfli Belâgat Kitaplarında İştikâk Sanatı ve Onun Cinasta İlişkisi, Researcher: Social Science Studies 2018, C. 6, S. 3, s. 290

¹⁰¹ Erkul, a. g. e., s. 121

¹⁰² Pala, Divan Edebiyatı, s. 158

¹⁰³ Hussain, a. g. e., s. 118

¹⁰⁴ Muhittin Eliaçık, Belâgat Kitaplarında ‘Akis’ Sanatının Tarif ve Tasnifi, Tarih Okulu Dergisi (TOD) Aralık 2015, Y. 8, S. 24, s. 123

¹⁰⁵ Uysal, a. g. e., s. 31

پانی میں آگ، آگ میں پانی خدا کی شان

“Çölde akan su Allah’ın Şanı; Suda ateş, ateşte su; bu da Allah’ın Şanı.”

Mir Anis¹⁰⁶

1.3.4. Tarsi

1.3.4.1. Klasik Türk Edebiyatında Tarsi

Bir mısra veya cümledeki sözlerin, vezin ve kafiye bakımından birbirlerine uygun düşürülmesidir.

“Yârdan cevâ ü cefâ lûtf u erem gibi gelir
Gayrdan mihr ü vefâ derd ü elem gibi gelir.”

(Bâkî)¹⁰⁷

Diğer bir örnek,

“Bekâ-yı mülk adl ü ilmledür
Vefâ-yı ilm akl ü hilmledür.”

(Şeyhî)¹⁰⁸

1.3.4.2. Urdu Edebiyatında Tarsi

Bu tarz, terennüm ve nağmenin bir şeklidir. Bir beyitte yer alan ilk mısra kendisinden sonraki ikinci mısra ile aynı kafiye düzeninde ve aynı sözcüklerde ise buna tarsi denir.¹⁰⁹

عالم ہی یہ، علی م ہی یہ، باخبر ہی یہ، باخبر
حاکم ہی یہ، حکیم ہی یہ، داد گر ہی یہ

“Bilginler, öğretmenler akıl dağıtırlar; hakimler ve hekimler adalet dağıtırlar.”¹¹⁰

SONUÇ VE TARTIŞMA

Klasik Türk edebiyatı ve Urdu edebiyatı klasik şiirlerinde edebi sanatlar yoğun biçimde kullanılmış olup aralarında çok benzerlik vardır. Her iki edebiyatta da edebi sanatların isimleri aynı olup bazı sanatlar tecâhül-i ârif örneğinde olduğu gibi, küçük bir farkla Urduçada tecâhül-i ârifâna şeklinde adlandırılmıştır. İstiare sanatı Klasik Türk edebiyatında daha kapsamlı bir şekilde ele alınırken, Urdu edebiyatında çok farklı bir şekilde ele alınmıştır. Bununla birlikte Klasik Türk edebiyatı ve Urdu edebiyatı klasik şiirlerinde sanat ad veya terimleri, asıl kaynak olan Arap dili ve belagatinden alınmış olup arada büyük benzerlikler vardır. Her iki farklı ülkenin edebiyatı içerisinde bulunan edebî sanatlar tür ve şekil bakımından da birbirine benzemekte, farklılık ise şairlerin kimliği ve konuyu ele alış biçimlerinde görülmektedir. Öte yandan Klasik Türk edebiyatında edebi sanatlarla ilgili kitap ve makalelerin Urdu edebiyatına göre çok daha geniş bir şekilde ele alındığı da dikkati çeken bir husustur.

Karşılaştırmalı olarak yapılan çalışmalarda öncelikle her iki ayrı dilin edebiyatını çok iyi bilmek ve özellikle edebi sanatlardaki benzerlik ve farklılıkları titizlikle ayırt etmek gerekmektedir.

¹⁰⁶ Hussain, a. g. e., s. 113

¹⁰⁷ Erkul, a. g. e., s. 121

¹⁰⁸ Külekçi, a. g. e., s. 248

¹⁰⁹ Hussain, a. g. e., s. 44

¹¹⁰ Hussain, a. g. e., s. 45

Türk ve Urdu klasik edebiyatları üzerinde daha fazla karşılaştırmalı araştırmalar yapılması konunun daha derin ve farklı boyutlarda ortaya konulması önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmed, S. P. (2013), *Urdu Qawaid Aur Insha*, National Council of Educational Research and Training, New Delhi
- Eliaçık, M., (2015). Belâgat kitaplarında 'Akis' sanatının tarif ve tasnifi, *Tarih Okulu Dergisi*, 8 (24), S. 24, 121-133.
- Eliaçık, M. (2017). Belâgat kitaplarında Hüsn-i Ta'lil'in tarif ve tasnifi. *Journal of Humanities Sciences Research*, 4 (10), 435-440,
- Eliaçık, M. (2018). Arap harfli belâgat kitaplarında ıstikâk sanatı ve onun cinasla ilişkisi, *Researcher: Social Science Studies*, 6 (3), 288-294.
- Eliaçık, M., (2018). Osmanlı Belâgat kitaplarında Leff ü Neşr sanatı, *Researcher: Social Science Studies*, 6 (4), 211-218.
- Eliaçık, M. (2015). Belâgat kitaplarında Mutabakat (Tezât) sanatı, *International Journal of Language Academy*, 3 (3), 37-49.
- Eliaçık, M. (2016). Belâgat kitaplarında Tecâhül-i Ârif'in tarif ve tasnifi, *Turkish Studies*, 11 (10), 217-230.
- Eliaçık, M. (2015). Belâgat kitaplarında "Tevriye"nin tarif ve tasnifi, *SOBİDER*, 2 (5), 16-27.
- Erkul, R. (2004). *Eski Türk edebiyatı*, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Hasan, Z. Sadiqi, Ebu H., Sadiqi E. Z., Sadiqi, R. A. (t.y.), *A'inah Urdu*, Lahore: Khalid Book Depot.
- Hasan, Z. (t.y.). *Şahin Urdu kavaid o inşa*, Lahore: Khalid Book Depot.
- Hussain, T. (2016). *Istelahat-i edebi*, İlmi Kitabhane.
- İsen, M., Horata, O., Macit, M., Macit, Kılıç, F., Aksoyak, İ. H. (2015). *Eski Türk edebiyatı el kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Khan, A., Muhammed, V., Aşfak A. (2014). *Asnaf-e nazm u nesir*. Lahore: Al-Faisal Nashran Publishers.
- Kocakaplan, İ. (1992). *Açıklamalı edebi sanatlar*. İstanbul: MEB.
- Külekçi, N. (2003). *Açıklamalar ve örneklerle edebî sanatlar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mermer, A., Koç Keskin, N. (2011). *Eski edebiyat terimleri sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Pala, İ. (2015). *Divan edebiyatı*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Sâdîqi, K. M. (t.y.). *Jadeed Urdu kavaid o insha*. Karaçi: Akademik Ofset Press.
- Saraç, M. A. Y. (2015). *Eski Türk edebiyatına giriş: Söz sanatları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Saraç, M. A. Y. (2012). *Klasik edebiyat bilgisi Belâgat*. İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.
- Türkmen, E. (1992). *Urdu edebiyatında şiir evreleri*. Konya: Atlas Basımevi.
- Uysal, R. (2010). *Belâgat ve edebî sanatlar lügati*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Yazıcı, R. (1976). *Örneklerle edebî sanatlar*. Ankara: Kalite Matbaası
- <http://ranaii-e-khayal.blogspot.com/2010/10/blog-post.html> (Erişim Tarihi: 12.12.2018)